

od kresowej. Najbardziej może fascynujący element tej wielowątkowej pracy zespołowej stanowi jednak zetknięcie się ludzi dwóch kultur: przybyłych z dalekich Kresów i miejscowej, opolskiej; jedna i druga społeczność charakteryzowała się bogatą przeszłością, specyficzną zwyczajowością, dorobkiem cywilizacyjnym, wypracowanymi formami gospodarowania i stosunków międzyludzkich, a także swoistymi wzorcami religijnymi. Autorzy przekonująco na konkretnych przykładach scharakteryzowali dynamiczny proces zbliżania się różnorodnych opcji, przeciążania uprzedzeń, wymianę kulturową i procesy integracyjne w różnych dziedzinach ludności kresowej, która zaczęła wraz z opolanami tworzyć w wielu przypadkach nowy hybrydowy typ kulturowy, przejmując też ich bardziej zaawansowane formy gospodarowania i korzystania z urządzeń technicznych. Trudniej oczywiście przebiegał proces akulturacji ludzi, którzy zmienili radykalnie swoje życie w nowym miejscu na zupełnie inne, na przykład wiejskie na wielkomiejskie czy pracę na roli na górniczą lub hutniczą. Od wszystkich jednak Kresowian przedstawianie się na nowy styl życia w zmienionych warunkach środowiskowych i bytowych wymagało wiele wysiłku, przełamania różnych konwenansów, podejścia i umiejętności adaptacyjnych, a także bolesnego pogodzenia się z nową rzeczywistością, niejednokrotnie jakże odmienną od dotychczasowej, i kształtowania na nowo własnego życia pod władzą, której ideologicznie często się nie akceptowało.

Praca ta zawiera też ważny dla przesiedleńców ze Wschodu informator o Kresach Wschodnich, obejmujący wiadomości o instytucjach pielęgnujących pamięć o Kresach i o stowarzyszeniach kresowych, jak również bibliografię i wykazy oraz indeks nazwisk i miejscowości. Z dużym uznaniem należy też odnotować bardzo wartościowy materiał ilustracyjny zarówno z miejsc, z których przybyli Kresowianie, jak i ze Śląska Opolskiego, niektóre o znacznym walorze archiwalnym i historycznym, również różnego typu reprodukcje, np. map, dokumentów, krajobrazów oraz grafik.

Całość została zredagowana starannie, z dużym pietyzmem i dbałością nawet o szczegóły. Artykuły odznaczają się wysokim poziomem naukowym, są dobrze udokumentowane, a zarazem interesujące i łatwe w odbiorze nawet dla przeciętnego czytelnika. Jest to pozycja w pełni udana, adresowana do szerokiego kręgu odbiorców, szczególnie pochodzących z Kresów Wschodnich.

Franciszek M. Rosiński

The Lemkos: articles and essays, edited by Paul Best
and Jarosław Moklak,
second edition, revised and expanded,
Higganum CT 2013, ss. 464 + il.

W 2000 roku staraniem założonego przez profesora politologii Southern Connecticut State University w New Haven (Connecticut) Paula Besta stowarzyszenia Carpatho-Slavic Studies Group i Historia Jagellonica Press ukazał się w nakładzie 500

egzemplarzy tom studiów poświęconych dziejom Łemkowszczyzny, będący efektem współpracy Political Science Department wspomnianego uniwersytetu i Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego¹. Jego redaktorami byli prof. P. Best i dr Jarosław Moklak z UJ, autor znakomitej książki *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej: zagadnienia polityczne i wyznaniowe* (Kraków 1997). Znalazły się w nim materiały trzech kongresów łemkoznawczych (1990, 1992 i 1995). Był on dedykowany trzem wybitnym badaczom problematyki wschodniosłowiańskiej i łemkowskiej, profesorom Ryszardowi Łużnemu, Romanowi Reinfussowi i Bohdanowi Strumińskiemu.

W 2013 roku dzięki staraniom Carpathian Institute z siedzibą w Higganum (Connecticut) ukazało się drugie, uzupełnione i rozszerzone wydanie tej książki. Redaktorami publikacji są emerytowany prof. P. Best, prezydent Instytutu Karpackiego i prof. J. Moklak z Zakładu Historii Europy Wschodniej Instytutu Historii UJ. Tom jest dedykowany ks. Janowi Polańskiemu (1888–1978), łemkowskiemu duchownemu greckokatolickiemu, więźniowi Talerhofu, regentowi Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny, autorowi wydanej pod pseudonimem *Historii Łemkowszczyzny*², z okazji 125. rocznicy jego urodzin i 35. rocznicy śmierci. Po dedykacjach zamieszczono podziękowania, spis treści, zaktualizowane słowo wstępne do pierwszego wydania oraz wstęp do drugiej edycji, w którym redaktorzy informują o dokonanych zmianach w odniesieniu do pierwszej edycji (25% całości). Tom uzupełniają materiały z konferencji odbytej w 2011 roku.

Omawiany tom składa się z czterech sekcji i mieści 38 artykułów i esejów, które w większości wygłaszane były na czterech konferencjach naukowych. Znalazły tam swoje miejsce także artykuły dosłane później, odnoszące się do omawianej na konferencjach problematyki. Dotyczą one głównie źródeł archiwalnych, historii Łemkowszczyzny, literatury, architektury oraz kwestii socjologiczno-politycznych.

Pierwsza sekcja zawiera referaty wygłoszone na IV Światowym Kongresie Studiów nad Środkową i Wschodnią Europą (IV World Congress for Central and East European Studies), który odbył się w dniach 21–26 lipca 1990 roku w Harrogate w Anglii. W drugiej sekcji znalazły się materiały konferencji dotyczącej polskich Rusinów Karpackich (Conference on The Carpatho-Rusyns of Poland), która odbyła się w Krakowie w dniach 22–24 lipca 1992 roku. W trzeciej sekcji zebrano materiały z V Światowego Kongresu Studiów nad Środkową i Wschodnią Europą (V World Congress for Central and East European Studies), który odbył się w dniach 6–11 sierpnia 1995 roku w Warszawie. Natomiast — uzupełniająca pierwsze wydanie tomu

¹ *The Lemkos: articles and essays*, red. P. Best, J. Moklak, Cracow-New Haven CT 2000. Rec.: T. Snyder, „Harvard Ukrainian Studies” 23 (1999, wyd. 2001), nr 1/2 s. 145–148; D.K. Robinson (tłum. Ya. Andreev, N. Parfyonova), *Pol'ski lemky i karpatoslov'iany: Narody, shcho zahubylysia v tsentri Evropy [Lemkos of Poland and Carpatho-Slavs: Lost peoples from the center of Europe]*, „Ukrains'kyi humanitarnyi ohliad”, 5 (2001), s. 293–294; K. Struve, „Nationalities Papers” 29 (2001), nr 4, s. 703–704; T.A. Olszański, *O Lemkach po angielsku*, „Płaj” 25 (2002), s. 228–229; T. Hunczak, „The Polish Review” 51 (2006), nr 1, s. 99–101.

² И.Ф. Лемкин, *История Лемковины*, Юнкерс Н.Й. 1969, została ona niedawno przetłumaczona i opublikowana w języku angielskim, zob. I. Polanskii, *Lemkovyna: A History of the Lemko Region of the Carpathian Mountains in Central Europe*, Higganum CT 2012.

— czwarta sekcja zawiera materiały dostarczone na 43. Krajową Konwencję Studiów nad Organizacjami Słowiańskimi, Wschodnią Europą i Euroazją (43rd National Convention of the Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies), która odbyła się w dniach 17–20 listopada 2011 roku w Waszyngtonie.

Tom otwiera wprowadzające metodologiczne studium P. Besta poświęcone badaniom dziejów Łemków, Łemkowszczyzny i łemkowskiej emigracji. Sekcję pierwszą rozpoczyna artykuł ówczesnego dyrektora przemyskiego Archiwum Państwowego Zdzisława Koniecznego prezentującego materiały dotyczące Łemków w tamtejszym archiwum (*Materials in the Polish State Archives in Przemyśl Concerning the Lemkos*). W następnym artykule J. Moklak szkicuje polityczne poglądy Łemków w dwudziestolecie międzywojennym (*Political Orientations Among the Lemkos in the Inter-War Period (1918–1938: An Outline)*). W kolejnym opracowaniu Andrzej Zięba zajmuje się stosunkiem Polski do działalności politycznej na Rusi Karpackiej oraz rusińskiej emigracji w Ameryce Północnej w latach 1918–1939 (*Poland and Political Life in Carpathian-Rus' and Among Carpatho-Rusyns in Emigration in North America: 1918–1939*). W następnych szkicach Leszek Mních zarysował dzieje wsi Wołosate (*The Secrets of the Village of Wolosate*), a Wiesław Wójcik zajął się problematyką łemkowską w polskim czasopiśmiennictwie krajoznawczym (*The Lemko Question in the Pages of Polish „Country Knowledge” [Krajoznawstwo] Publications*). Sekcję tę kończą dwa artykuły P. Besta; w pierwszym zajął się kwestią moskwofilizmu wśród Łemków w XX wieku (*Moscophilism Among the Lemko Population in the Twentieth Century*), w drugim zaś polityką narodowościową wobec Łemków w Polsce Ludowej na tle wszystkich mniejszości (*The Lemko-Rusnak Mountaineers and the National Question in People's Poland*).

Drugą sekcję otwiera kolejny artykuł P. Besta. Tym razem przedstawił on problemy świadomości narodowej i sytuację wyznaniową Łemków w Polsce (*The Carpatho-Rusyn Question in Poland*). Michał Parczewski omówił problem początku podziału mieszkańców Karpat na wschodnich i zachodnich Słowian (*The beginnings of the East Slavic-West Slavic Differentiation in the Carpathians*). Dwa artykuły w tej sekcji napisała Zofia Szanter. W pierwszym zastanawia się nad problemem pochodzenia przodków Łemków i osadnictwem przybyszy z południowych stoków Karpat w Beskidzie Niskim i Sądeckim (*From Where Did the Ancestors of the Lemkos Come?*). W drugim zaś porusza kwestię umiejscowienia „kościół karpackiego” w rodzinie „kościół europejskich” (*An Essay on the Carpathian Church in the Family of European Churches*). Bohdan Strumiński zajął się genezą dialektu łemkowskiego z punktu widzenia językoznawstwa (*The Origin of the Lemko Dialekt*). J. Moklak omówił zagadnienie ekspansji prawosławia w greckokatolickiej diecezji przemyskiej, a także aktywność misjonarską Kościoła prawosławnego w tejże diecezji w latach 1918–1939 (*The Phenomenon of the Expansion of Orthodoxy in the Greek Catholic Diocese of Przemyśl: Missionary Activity of the Orthodox Church, 1918–1939*). Podobną tematykę poruszyła też Anna Krochmal, która zajęła się Kościołem greckokatolickim oraz działalnością sekt religijnych na Łemkowszczyźnie w latach 1918–1939 (*The Greek Catholic Church And Religious „Sects” In The Lemko Region 1918–1939*). Obecność Łemków w polskiej prasie w latach 1987–1992 (*Lemkos in the Polish Press 1987–1992*) zainteresowała Susyn Mihalasky, która zestawiała rów-

niez dość obszerną bibliografię zagadnienia. W ostatniej publikacji w tej sekcji Helena Duć-Fajfer podjęła się analizy współczesnej poezji łemkowskiej w kontekście tzw. łemkowskiego separatyzmu (*Contemporary Lemko poetry and the problem of so-called „Lemko Separatism”*).

Trzecia sekcja rozpoczyna się krótkim wstępnym szkicem J. Mokłaka prezentującego historyczno-etnograficzne pochodzenie terminu Łemko (*Lemko — an historical-ethnographic idea*). S. Mihalasky przedstawia wyniki ankiety przeprowadzonej w Polsce, a dotyczącej etnicznej i narodowościowej orientacji Łemków (*Ethnonational Orientation Among Lemkos In Poland: The Result Of A Survey*). Oleksandr Zaitsev zajął się problemem postrzegania Łemków przez ukraińskie partie polityczne w latach 20. i 30. XX wieku (*The Lemko Problem as seen in the activities of Ukrainian Political Parties in the 1920s and 1930s*). Literaturę łemkowskiego kręgu kulturowego przybliżyła Agnieszka Korniejenko (*Literature of the Lemko Cultural Sphere*), natomiast rolę religii w rozwoju świadomości narodowej Łemków przedstawiła Bernadetta Wójtowicz (*The Role of Religion in the Development of National Consciousness Among Lemkos*). Trzy ostatnie artykuły tej sekcji są dziełem P. Besta. Zajmuje się w nich kolejno apostolską administracją Łemkowszczyzny (*The Apostolic Administration of the Lemko Region 1934–1944*), ruchem rusińskim w pierwszym dziesięcioleciu demokracji w Polsce, Słowacji, na Węgrzech i Ukrainie (*The Rusyn Movement: A Ten Year Retrospective 1989–1999*) oraz zestawieniem anglojęzycznych publikacji poświęconych dziejom Łemkowszczyzny, zarówno drukowanym, jak i interaktywnym, wybranym z fundamentalnej książki Bogdana Horbala o historiografii łemkowskiej³ (*Resources for Lemko Studies: English Language Print and Non-print Materials*).

Ostatnia, czwarta sekcja tomu rozpoczyna się artykułem Stanisława Nabywańca i Damiana Knutela poświęconym kościelnemu i religijnemu życiu Łemków (*The ecclesiastical and religious life of Lemkos*). Bohdan Halczak podjął się próby oceny społeczności łemkowskiej w burzliwym XX wieku (*The Twentieth Century and the Lemkos: A Balance Sheet*), a problemem Rusi Zakarpackiej i jej statusem w latach 1918–1921 zajął się Wojciech Rojek (*Transcarpathian Ruthenia in the International Arena: 1918–1921*). Kolejne dwa artykuły autorstwa J. Mokłaka dotyczą funkcjonowania Łemków w systemach edukacyjnych II Rzeczypospolitej, Generalnej Guberni i powojennej Polsce (*Lemkos in the Educational Systems of the 20th Century*) oraz prezentacji społecznych i politycznych instytucji łemkowskich proukraińskiej orientacji w Sanoku w latach 1923–1939 (*The Social and Political Lemko Institutions of pro-Ukrainian Orientation in Sanok in the Years 1923–1939*). Autorem ostatnich ośmiu artykułów i omówień w tym tomie jest P. Best. W pierwszym z nich przekrojowo opisuje cztery fale emigracji Rusinów Karpackich do Północnej Ameryki od końca XIX wieku do początków XXI wieku i ich wybory tożsamościowo-wyznaniowe (*The Four Options of Carpatho-Rusyn Immigrants in North America: From the Late 19th to the Early 21st Centuries (An Outline and a Case Study)*). Następnie przedstawił część projektu związanego z etnicznymi społecznościami w Europie, poświęconego

³ B. Horbal, *Lemko Studies: A Handbook* [Reference Works in Carpatho-Rusyn Studies 6; „East European Monographs” no. 730], New York 2010.

Rusinom Karpackim (*Carpatho-Rusyns: Draft Entry for the Ethnic Groups of Europe Project*). Opisał również Amerykańsko-Kanadyjskie Stowarzyszenie Łemków (*The Lemko Association of the United States and Canada: A Very Short Overview*). Zajął się też przesiedleniami oraz zmianami granic we wschodniej i centralnej Europie w amerykańskiej opinii publicznej w świetle czasopisma „The New York Times” (*Resettlement of Populations and Border Changes in East Central Europe in American Public Opinion As Reflected in The New York Times*). Przedstawił także badania nad dziejami Łemkowszczyzny prowadzone w USA i Kanadzie (*Research on the Lemko Region in the USA and Canada*). W następnych tekstach P. Best krótko omówił dziewięć książek poświęconych walkom w czasie I wojny światowej w Karpatach (*World War I in the Carpathian Mountains: A Book Review Article*), recenzję dwóch książek Grzegorza Motyki dotyczących ukraińskiego podziemia (1942–1960) i relacji polsko-ukraińskich na Wołyniu, Galicji Wschodniej i południowo-wschodniej Polsce w latach 1943–1947 (*The Struggle For Southeast Poland 1943–1947: A book Review Article*), a także wielu publikacji dotyczących dziejów Galicji, w tym między innymi kwestiom religijnym i etnicznym oraz wojnom (*Galicia, Galicia. A Book Review Article*). Tom kończy indeks nazwisk.

Nie ulega wątpliwości, że książka *The Lemkos: articles and essays* znacznie przybliży czytelnikowi poznanie kultury, literatury, języka i historii Łemków oraz Łemkowszczyzny. To cieszy. Ale trzeba też postawić sobie pytanie, czy jest celowa powtórna publikacja materiałów pokonferencyjnych, zwłaszcza że od czasu ich wygłoszenia minęło wiele lat (18–23), od pierwotnej publikacji zaś lat 13, a badania łemkoznawcze znacznie się rozwinęły. Sądzę, że lepsze byłoby opublikowanie materiałów z ostatniej konferencji i dosłanych przez łemkoznawców, których — jak dowodzą gromadzące znakomitych uczonych konferencje organizowane przez środowiska naukowe Zielonej Góry, Słupska i Bańskiej Bystrzycy na Słowacji — jest wielu⁴.

Aleksander Żerelik

⁴ *Łemkowie, Bojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, red. S. Dudra, B. Halczak, A. Ksenicz, J. Starzyński, Legnica-Zielona Góra 2007; t. II, red. S. Dudra, B. Halczak, A. Ksenicz, I. Betko, M. Šmigel', Zielona Góra-Słupsk 2009; t. III, red. S. Dudra, B. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Šmigel', Głogów 2010; t. IV, cz. 1–2, red. S. Dudra, B. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Šmigel', Słupsk-Zielona Góra 2012.

Andrzej B. Pernal, *Rzeczpospolita Obojga Narodów a Ukraina. Stosunki dyplomatyczne w latach 1648–1659*,
Księgarnia Akademicka, Kraków 2010, ss. 392

Stosunki polsko-ukraińskie od wielu lat budziły i budzą ogromne zainteresowanie badaczy. Dotyczy to jednak przede wszystkim dwudziestolecia międzywojennego, II wojny światowej oraz wzajemnych stosunków po 1945 roku. Stosunkowo jednak